

УДК 81'373.22:821.161.2-3Тют
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-3-7>

Наталія БОНДАР,
orcid.org/0000-0002-6768-5863
кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри загального мовознавства та іноземних мов
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
(Полтава, Україна) natalija-bondar@ukr.net

Юлія РІЗНИК,
orcid.org/0000-0002-5693-1061
викладач кафедри загального мовознавства та іноземних мов
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
(Полтава, Україна) howerla2015@gmail.com

КОНЦЕПТ «СТЕП» У СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ БРАТІВ ТЮТЮННИКІВ

Концепт *СТЕП* – один із ключових в українській мовній картині, що обумовлено екстралінгвальною дійсністю. Аналіз лексико-семантичного наповнення концепту *СТЕП* у текстовому просторі братів-письменників Григоря та Григорія Тютюнників та лінгвальної реалізації уможливило виокремлення спільних і відмінних рис його оприявлення в українській мовній картині ХХ ст. Концепт *СТЕП*, як фрагмент мовної картини світу, має численні, зумовлені історичними факторами, етноспецифічні особливості. Дослідження трансформації аналізованого концепту віддзеркалить рефлексії лінгвокультури на лексичному рівні української мови, позаяк присутні зміни у суспільстві, його історії експлікуються в мовній площині. У процесі аналізу концепту *СТЕП* для уявлення лексико-семантичного його наповнення було застосовано два підходи: відсистемний, що передбачає лексикографічний опис концептів, виокремлення основних репрезентантів їхніх значень, систематизацію лексико-семантичних груп, їх парадигматичний опис, та відтекстовий, що передбачає розгляд синтагматичних відношень лексем у контексті й індивідуально-авторських модифікацій. Оприявлено багатогранність висвітлення братами Тютюнниками символіко-націософського, сакрального виміру концепту *СТЕП*, майстерне поєднання авторських інтенцій із узагальненими, традиційними народними смислами. Доведено, що доволі розлогий спектр образних модифікацій *СТЕПУ* у творчій практиці митців представлений у двох суто бінарних опозиціях: спочатку автор наділяє простір характеристикою *ЖИТТЄДАЙНОСТІ*, *ЖИТТЄСТВЕРДЖЕННЯ*, а далі *СТЕП* постає в якісно протилежній іпостасі *СМЕРТНОГО ОДРА*. На прикладі художнього дискурсу братів Тютюнників *СТЕП* репрезентовано як константу духовності на всіх етапах становлення, що символізує для українства сакральний вимір буття. Аналізований концепт виразно ілюструє рівень зовнішньої і внутрішньої *СВОБОДИ*. Зовнішню *СВОБОДУ* актуалізують репрезентанти *БЕЗКІНЕЧНІСТЬ*, *ПРИВІЛЛЯ*, *ШИРОЧІНЬ*. Письменники одухотворяють, персоніфікують *СТЕП*, наділяють його комплексом ознак живої істоти, що не тільки уявляє геопсихоповедінкову особливість *СТЕПУ*, а й потверджує обізнаність, залюбленість митців у цей ландшафт.

Ключові слова: концепт, культура, ментальність, степ.

Nataliia BONDAR,
orcid.org/0000-0002-6768-5863
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of General Linguistics and Foreign Languages
National University “Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic”
(Poltava, Ukraine) natalija-bondar@ukr.net

Yuliia RIZNYK,
orcid.org/0000-0002-5693-1061
Lecturer at the Department of General Linguistics and Foreign Languages
National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»
(Poltava, Ukraine) howerla2015@gmail.com

THE CONCEPT OF “STEP” IN THE STRUCTURE OF THE ARTISTIC DISCOURSE OF THE TIUTIUNNYK BROTHERS

The concept of *STEP* is one of the key ones in the Ukrainian language picture, which is due to extralinguistic reality. The analysis of the lexical-semantic content of the concept of *STEP* in the textual space of the writer brothers Hryhor and

Hryhoriy Tiutiunyk and its linguistic implementation makes it possible to identify the common and distinctive features of its manifestation in the Ukrainian linguistic picture of the 20th century. The concept of STEP, as a fragment of the linguistic picture of the world, has numerous ethno-specific features determined by historical factors. The study of the transformations of the analyzed concept will reflect the reflexes of linguculture at the lexical level of the Ukrainian language, since the current changes in society and its history are explained in the language plane. In the process of analyzing the STEP concept, two approaches were used to express its lexical-semantic content: de-systemic, which involves a lexicographic description of concepts, highlighting the main representatives of their meanings, systematization of lexical-semantic groups, their paradigmatic description, and de-textual, which involves consideration of the syntagmatic relations of lexemes in the context of individual and author's modifications. The multifaceted coverage by the Tiutiunyk brothers of the symbolic-national-sophical, sacred dimension of the STEP concept, a masterful combination of the author's intentions with generalized, traditional folk meanings is revealed. It is proved that a rather wide range of figurative modifications of the STEP in the creative practice of artists is presented in two purely binary oppositions: first, the author gives the space the characteristic of LIFE, LIFE-affirming, and then the STEP appears in the qualitatively opposite hypostasis of the DEATH BED. On the example of the artistic discourse of the Tiutiunyk brothers, STEP is presented as a constant of spirituality at all stages of formation, symbolising the sacred dimension of life for Ukrainians. The analysed concept clearly illustrates the level of external and internal FREEDOM. External FREEDOM is actualised by the representatives of INFINITY, PRIVILEGE, and WIDENESS. The writers spiritualise and personify the Steppe, endowing it with a set of signs of a living being, which not only emphasises the geo-psycho-behavioural feature of the Steppe, but also confirms the awareness and love of the artists for this landscape.

Key words: concept, culture, mentality, step.

Постановка проблеми. Концепт СТЕП для репрезентації української ментальності є одним із визначальних, оскільки не лише символізує ЗЕМЛЮ-ГОДУВАЛЬНИЦЮ, без якої жоден СЕЛЯНИН не може прожити, а й, будучи базовим, фундаментальним, архетипним елементом національного макрокосму, окреслює геоетнічну вкоріненість українського народу, що й пояснює значний інтерес до нього науковців.

Мета пропонованої розвідки – дослідити концепт СТЕП як один із ключових в українській мовній картині, з'ясувати особливості його рефлексів на лексичному рівні української мови.

У зв'язку з цим визначено основні **завдання**, що полягають в аналізі лексико-семантичного наповнення концепту, виокремленні спільних і відмінних рис його оприявлення в текстопросторах братів Тютюнників.

Аналіз досліджень. Попри пильну увагу до словникової, текстової й психолінгвістичної парадигми концепту СТЕП (Єфименко, 2005), (Лисиченко, 2001), (Радзівєвська, 2010), функційно-стильового аспекту (Мізін, 2014), (Юрченко, 2014), деякі сутнісні аспекти цієї проблеми досі лишаються мало дослідженими.

Наукову новизну пропонованого дослідження, передовсім, мотивовано тим, що у ньому детально проаналізовано відтінки значень ключового для української ментальності концепту СТЕП, уявлено асоціативні моделі пропонованого конструкту.

Виклад основного матеріалу. СТЕП – утілення ЗЕМЛІ, що для українського СЕЛЯНИНА є тим вартісним універсумом, тяжіння до якого “проявилось з найбільш вражаючою силою врослості посеред щедрої і беззахисної у своїй степо-

вій відкритості для всіх холодних вітрів території і впродовж віків формувало його етнонаціональний характер, тобто те, що, існуючи в статусі незначального, стоїть вже над часом” (Василенко, 1998: 129). Степові простори Полтавщини є топонімним маркером СЕЛЯ, відповідно, СТЕП – локативний субфрейм фрейму СЕЛЮ. У творчості братів-письменників степовий ландшафт – домінуювальний. Він не тільки є пейзажним тлом, а й визначає характер персонажів і, що найважливіше, окреслює геоетнічну вкоріненість не лише СЕЛЯНСТВА, а й усього українського народу. Крім того, концепт СТЕП, актуалізуючись у назвах творів Григора (“Вогник далеко в степу”, “Степова казка”), є не лише національно, а й поетично маркованим підмурком культурно релевантних текстів. Знаковий зміст цього базового концепту української ментальності науковці окреслюють як “Великий безлісий, вкритий трав'янистою рослинністю, рівнинний простір у зоні сухого клімату” [СУМ, т.9: 686].

У мовопросторах Тютюнників відтворено всю специфіку етнонаціонального степового простору, його рослинний, тваринний світ. Між фітоетнонімів у Григорія – *подорожник, біленькі невісточки, чіпкий спориш, розкішний, з гіркуватим чадним смородом полин, колючий, з могутнім стовбуром і мохнатою червоною квіткою будяк, скромні, лагідні незабудки, нерозлучні брат-і-сестра*. Григир доповнює низку рослинних назв, притаманних степовому ландшафтові, такими: *бур'яни: вівсюг, горошок, деревій, ковила (ковил-трава), молочай, полин, мох*. Усі вони створюють неповторну одоративну картину СТЕПУ: *степ гірко пах полином* (Гр. Тютюнник, “Климко”); *А бур'яни навколо – як ліс, і пахоці їхні*

були гіркі та прохолодні (Г. Тютюнник, “Степова казка”). СТЕП асоціюється з пахощами, свіжістю, чистотою повітря: *в чистому, прозорому, свіжому, пахучому степовому повітрі* (Г. Тютюнник, “Вир”). Мабуть, саме ця семантична парадигма лягла в основу Григорієвого порівняння степове повітря – вода з криниці: *вдихнув досвітнього степового повітря, немовби води з криниці випив* (Гр. Тютюнник, “Климко”).

Біосистему степового ландшафту репрезентують зооніми: *засць, кінь, ховрашок, орнітоніми ворон, польовий щеврик, сова, перепел*. У текстах Григора фаунонімна картина СТЕПУ експлікована номінаціями на позначення птахів: *гайвороння, комах: мурахи, павук, тварин: бабак, вовк, їжак, зайці, крїт (підземельник), миші, ховрашки*. Саме ці біоніми увиразнюють національну заземленість СТЕПУ, його звукову картину, представлену аудіальними образами-символами: шепіт трав, шелест вітру, перепелине “спать підем”, поскрипування старого ярма, крик воронячих зграй, шум пташиних крил, тужливий людський крик сови, гайворонів, свист ховрашка: *“Спать підем, спать підем” – кричав десь на степу перепел* (Г. Тютюнник, “Вир”); *Ф’ють, ф’ють, ф’ють... – свиськає увесь степ* (Гр. Тютюнник, “Степова казка”).

Акустику СТЕПУ доповнює й народнопоетичний символ ВІТРУ: *свою пісню виводить, стогне по-совиному, зітхає спросоння, весело свиськає, тихо воркоче, бо хочеться йому спати* (Гр. Тютюнник, “Степова казка”); *серед первозданної степової тиші, слухаючи шелест вітру і зелених трав* (Г. Тютюнник, “Вир”). Це ніби добрий дух СТЕПУ, його творча субстанція, що в мовопросторах Тютюнників *лоскоче ковил-траву, колошкає полини, щоб вони дужче пахли* (Гр. Тютюнник, “Климко”), розвіює тумани (*А тумани вже давно щезли: розвіяли їх сині та теплі вітри й вітерці* (Гр. Тютюнник, “Степова казка”)).

Ключовими символами візуалізації СТЕПУ є народнопоетичні образи МІСЯЦЬ, СОНЦЕ, ТУМАН, традиційну семантику яких письменники уяскравили авторськими метафоричними мазками. НЕЗВІДАНІСТЬ степового простору в романі Григорія підкреслює ЗОЛЮТА ПОРОХІВНИЦЯ МІСЯЦЯ, яка *вистромившись із-за могил, порошила трави голубим пилом, і здавалося козакові, що там, у степу, ворухиться щось* (Г. Тютюнник, “Вир”). Присутній цей образ і в атрибутивних характеристиках концепту СТЕП: *залитого місячним сяйвом степу* (Г. Тютюнник, “Вир”); *шепочуть трави, обліті сяйвом місяця, що, мов червона діжа, викочується із-за мовчазних могил і фарбує степ в густо-малиновий темнуватий колір* (Там само).

У текстах Григора МІСЯЦЬ увиразнює когнітему МАГІЧНОЇ МАНЛИВОСТІ СТЕПУ: *А місяць! Ну, не знаю: чого місяць у неділю так світить? У буденні дні він якийсь байдужіший! А в неділю – не зводив би з нього очей. І ні слухати нікого, ні грати не хочеться, а йти і йти степом кудись* (Гр. Тютюнник, “Вогник далеко в степу”), його САМОТНОСТІ: *мені не раз випадало, лишатися одному в степу десь – тільки місяць* (Гр. Тютюнник, “Облога”).

Когнітему СТЕП – САМОТНІСТЬ, МОТОРОШНІСТЬ актуалізує й образ ТУМАН: *моторошно самому в степу, серед багнюки й туману* (Там само); *застукала мене посеред степу ніч. (...) Тільки зорі й туман; Краще в степ, у туман* (Там само).

Улюбленим символом СТЕПУ Григора є СОНЦЕ, що, можливо, зумовлено їхньою спільною первісно життєдайною семантикою: *сонце виринуло з-за перелогів і степ усміхнувся до нього рум’яними росами* (Гр. Тютюнник, “Степова казка”); *А там, у степу, де не виду з-під землі, – скрізь сонце* (Там само); *А тут іще степу, сонця кругом повнісінько* (Гр. Тютюнник, “Климко”). Зазначимо, що специфікою концепту СОНЦЕ у творах Гр. Тютюнника є побудова лексико-семантичних нашарувань переважно на зоровому відчутті – письменник апелює до кольороназв небесного світила і пов’язаних із ним природних явищ: *У степу ще дужче розжеврїлось* (Гр. Тютюнник, “Зав’язь”); *Як червоно...* (Гр. Тютюнник, “Степова казка”); *Мліє степ у малинових променях передвечірнього сонця* (Там само). Григир одухотворює, персоніфікує СОНЦЕ, що знаходить вияв в оригінальних авторських метафорах: *Сонце вже торкнулося землі і висівало на степ червоний пилок* (Гр. Тютюнник, “Устим та Оляна”); *сонце малинові краплі порозвішувало* (Гр. Тютюнник, “Степова казка”); *Сонце (...) співало свою тиху червону пісню вечорову* (Гр. Тютюнник, “Климко”), *сонце сурмить над степом* (Гр. Тютюнник, “Облога”).

Варто зазначити, що виділені кольороназви зберігають дохристиянську символіку, за якою червоний (рожевий, малиновий) має семантику любові, життєствердження, що корелює з образними характеристиками СТЕПУ, котрий в ієрархії художньої аксіології Тютюнників виконує функції інтелектуально-смыслового центру, ціннісне бачення якого – це передусім ЖИТТЄДАЙНІСТЬ: *Степ (...) навіває на людину віковічне почуття ще більшої жадоби до життя* (Г. Тютюнник, “Вир”); ОЧИЩЕННЯ, оскільки розбуджена свіжим весняним повітрям, гіркуватим присмаком свіжо-зеленої землі СТЕПУ, людина СЕЛА, як писав Григорій, *відчуває стремління пригорнути весь*

голубий світ; і вона робиться добрішою, відвертішою, співчутливішою, довірливою (Там само). Без концепту СЕЛЯНИН асоціює базової культури СТЕП був би дещо неповним, оскільки в мовосвітах братів-письменників той, хто займається обробітком землі (СЕЛЯНИН), отримує відповідний топонімний індикатор. Висвічуються такі схеми специфікації СЕЛЯНИН – СТЕПОВИК, СЕЛЯНИН – СТЕПОВА СИЛА: *був він схованкою від гроз і спеки, холоду і втоми всякому степовикові – і орачам, і сіячам, і жниварям, і молотникам* (Гр. Тютюнник, “Степова казка”); *вперся ногами в землю, а кілком у маховик – і зачмихав блаженський паровичок, скорився могутній степовій силі* (Г. Тютюнник, “Вир”).

Споглядання просторів СТЕПУ породжує поетикальні роздуми СЕЛЯНИНА про сенс людського життя, його скороминучість, швидкоплинність, що увиразнює власне авторська метафорична модель СТЕП – ВІЧНІСТЬ, НЕВПИННІСТЬ, МОГУТНІСТЬ, УРОЧИСТІТЬ, СУВОРИСТЬ, НАЦІОСОФСЬКІСТЬ: *щось урочисте і разом з тим суворе, вічне, невпинне, могутнє, що примушує тебе подумати про вічність буття і замислитися, для чого ти живеш на світі і який слід розуму і рук своїх залишиши після себе на цій землі* (Там само).

Доволі розлогий спектр образних модифікацій СТЕПУ у творчій практиці митців представлений у двох суто бінарних опозиціях: спочатку автор наділяє простір характеристикою ЖИТТЄДАЙНОСТІ, ЖИТТЄСТВЕРДЖЕННЯ, а далі СТЕП постає в якісно протилежній іпостасі СМЕРТНОГО ОДРА: *Може, степові трави шепчуть про те, як отут, у бур’янах, лежав зарубаний татарин і вороння клювало йому очі, і лежали їхні кості тут, у степовій глухомані* (Г. Тютюнник, “Вир”); *може, впаде посеред поля – і не оплаче його мати, не поцілує в холодне чоло жона, вибілять дощі козацькі кості, а вітри розвіють прах* (Там само).

Увиразнює специфіку концепту СТЕП у текстах братів і така ознака, як ВОГОНЬ, репрезентована лексемами **багаття, вогник, вогнище, вогонь, димок, червона заграва**: *пахучий димок слався степом* (Г. Тютюнник, “Вир”); *Де се воно вогнище так виграє в степу* (Гр. Тютюнник, “Степова казка”); *в степу, за садками, тремтить червона заграва* (Гр. Тютюнник, “Зав’язь”).

У творі Григора “Вогник далеко в степу” ВОГОНЬ експлікує значення ОРІЄНТИР: *Так і ходили щодня: від вогників у селі, як оглянемося згори, до нашого посеред степу над шляхом; РОЗРАДА, ПІДБАДЬОРЕННЯ: Щоб не так нудно й моторошно було йти вранці чорним шляхом і сте-*

пом, (...) – ми придумали розкладати звечора, як повертаємося з училища, вогонь навпроти Писаревого лісу (...), задля того, щоб хоч трохи звеселити степову осінню темряву (...), щоб було де перегрітися посеред дороги. Однак, здається, містить цей образ і глибинніший підтекст. Розуміючи СТЕП як ЖИТТЯ, сповнене труднощів, перешкод, страхів, письменник апелює до символу ВОГНЮ, що є маленькою (саме тому, мабуть, актуалізує його автор демінутивом *вогник*) НАДІЄЮ на світле майбутнє.

Невід’ємними матеріальними атрибутами, без яких важко уявити СТЕП, є МОГИЛИ як етнопросторова, сакральна домінанта: *тінь, яка вже покрила степові могили* (Гр. Тютюнник, “Вир”); *степ збігає на південь (...); суворою лінією стоять на ньому сторожові могили* (Там само). Образ МОГИЛИ містить сакральний зміст і виражає таку характеристику СТЕПУ, як ПРЕДКОВІЧНІСТЬ: *Скільки віків стоїте ви отут, серед степу* (Там само). Крім того, МОГИЛА в текстовому просторі Григорія актуалізує й націоекзистенційні смисли, а саме конотацію ІСТОРИЧНА ПАМ’ЯТЬ, оскільки СТЕП протягом віків споглядав історію всіх часів буття, на його території відбувалися головні націєтворчі події: *як німі свідки великих битв, кого хороните ви у своєму чорному затишку? Козака-запорожця чи бійця-будьоннівця, якого “ой, убито, вбито, затягнуто в жито, червоною китайкою личенько покрито”?* (Г. Тютюнник, “Вир”).

У мовосвіті Григора неодмінним степовим атрибутом є КУРІНЬ: *Ніхто вже не пам’ятає, відколи стоїть посеред степу отой Курінь* (Гр. Тютюнник, “Степова казка”). Поступово він набуває символічного значення СКІФСЬКОГО КУРГАНУ – характерної ознаки Слобожанщини: *Мох на ньому послався, жовтий і зелений, бур’яни довкола розкошують, не кошені, не толочені* (Там само). Але можна припустити, що образ КУРЕНЯ в текстовому просторі Григора несе глибинний націософський смисл, символізуючи поступове ВІДЧУЖЕННЯ СЕЛЯНСТВА ВІД СВОЇХ КОРЕНІВ: *Забутий Курінь. І ніхто вже не пам’ятає його молодим (...). Тепер Курінь уже давно живе посеред степу самотин* (Там само). Відчуження ж від споконвічних моральних цінностей СЕЛЯ, своїх коренів, неминує веде до винародовлення українства.

Фіксуємо типовий для українськомовної картини репрезентант концепту СТЕП – КОЗАК, що експлікує історичне минуле України: *здавалося козакові, що там, у степу, ворухнуться щось, іржуть чийсь коні, і вже не рокотання бандур чути звідти, а ледве вловимий передзвін шабель* (Г. Тютюнник, “Вир”).

СТЕП постає як ОХОРОНЕЦЬ ДУХОВНОГО ДОСВІДУ УКРАЇНСТВА: *шепочуть зелені трави (...) про те, як на них зупинялися постом козаки, (...) схилив порубану, в шрамах, голену, з буйним оселедцем голову старий козак та згадував вірне товариство, що полягло десь під Кафою або Трапезундом* (Там само), основною ментальною рисою якого споконвічно є ВОЛЕЛЮБНІСТЬ, що корелює з актуальною для національної традиції націософською тематикою: *волелюбним козацтвом, що шаблею та мушкетом боронило оці степи від ворожих навал* (Там само).

СТЕП як константа духовності на всіх етапах свого становлення символізував для українства сакральний вимір буття, що увиразнює в текстах Григорія метафорична модель СТЕП – СВЯЩЕННА ЗЕМЛЯ СТЕПОВОГО ЛИЦАРСТВА: *вороння клювало йому очі, щоб і з того світу не дивилися вони на священну землю степового лицарства* (Там само), охоронцем якої є ВОРОН – образ степового оберегу.

Варто зазначити, що концепт СТЕП виразно ілюструє рівень зовнішньої і внутрішньої СВОБОДИ. Зовнішню СВОБОДУ актуалізують репрезентанти БЕЗКІНЕЧНІСТЬ, ПРИВІЛЛЯ, ШИРОЧІНЬ. Цей національний стереотип Тютюнники висвітлюють за допомогою атрибутів *безконечний, безмежний, привільний, широкий*: *Степ був одноманітний, безмежний* (Г. Тютюнник, “Вир”); *Степ у цю пору (...) привільний, широкий і безконечний* (Там само) та предметної характеристики РОЗДОЛЛЯ, ШИРОЧІНЬ: *Обідали в степу, на роздоллі* (Там само); *неосяжна широчінь степу* (Там само). Висвічує когнітему БЕЗКІНЕЧНІСТЬ і плеонастичний вираз степ і степ: *знову був степ і степ* (Гр. Тютюнник, “Климко”).

СТЕП на всіх етапах свого становлення в українськомовній парадигмі завжди виступав символом ШИРОТИ, НЕВІДОМОСТІ, що послугувало утворенню традиційної вербальної формули “в широких степах”, яка в сучасній вітчизняній лінгвістиці є образним засобом-моделлю, котру застосовує і Григорій: *де, в яких широких степах, лежить загадкове місто Харків* (Г. Тютюнник, “Вир”).

Спільна конотація БЕЗМЕЖНІСТЬ зумовлює асоціативний зв'язок, представлений у мовосвіті Григорія традиційним для українськомовної картини порівнянням СТЕП – МОРЕ: *мріють у степу хутори, маячать на далеких обр'ях, як зелені острови по синьому морю* (Г. Тютюнник, “Вир”); *безмежним морем тече до самого обр'ю припорошений весняною пилюкою степ* (Там само). Цікавою є і власне Григорієва метафорика, за якою СТЕП постає в образі МОРСЬКОГО ДНА: *лежали їхні кості тут, у степовій глухомані, як на морському дні* (Там само).

БЕЗМЕЖНІСТЬ як питому характеристику українського СТЕПУ підкреслює й образ ПУС-

ТЕЛЯ: *пустельним степом, із степової пустелі* (Там само). Але, на відміну від когнітеми МОРЕ, що виражає просторові асоціації, когнітема ПУСТЕЛЯ підсилює характерну рису степового простору – СПЕКУ, явлену імпліцитно: *теплий, навіть гарячий подих степу*; енергетику БЕЗЛЮДНОСТІ, а від того степову МОТОРОШНІСТЬ: *моторошно в пустельному безмовному степу* (Г. Тютюнник, “Вир”). Увиразнює цю когнітему й асоціативна пара СТЕП – ГЛУХОМАНЬ: *у степовій глухомані* (Там само). У текстах Григорія БЕЗЛЮДНІСТЬ, САМОТНІСТЬ СТЕПУ експліковані метафоричними словосполученнями *ані лялечки та ні вогника, ні звуку*: *А тут іще степу (...) І ніде ані лялечки* (Гр. Тютюнник, “Климко”); *моторошно було йти вранці чорним шляхом і степом, – ніде ні вогника, ні звуку, тільки вовки виють* (Гр. Тютюнник, “Вогник далеко в степу”), а також біоніміями лексемами *ВОВК, ГАЙВОРОННЯ, БУР'ЯНИ*: *моторошно самому в степу (...) Та ще й гайвороння кричче...* (Там само).

Письменники одухотворяють, персоніфікують СТЕП, наділяють його комплексом ознак живої істоти, що не тільки увиразнює геопсихоповедінкову особливість СТЕПУ, а й потверджує обізнаність, залюбленість митців у цей ландшафт. Із-поміж антропоморфних метафоричних лексем у мовосвіті Григорія є такі вербалізми: *вирухав, збігає, корився, ніжнішав, мліє, мовчав, м'якшав, слухав*; атрибутиви: *глухий, лагідно-суворий, пришишклий*: *степ, пришишклий, лагідно-суворий, слухав і мовчав у невимовній зажурі* (Там само). Крім того, антропоморфність концепту увиразнює й Григорієва метафорична модель СТЕП – БАТЬКО: *сини степового краю; степ (...) у невимовній зажурі за своїми синами* (Там само). СТЕП же Григорія *свиськає, синьо сяє, усміхається рум'яними росами*. Ці замальовки ще раз підкреслюють динамічність, нестатичність, живі ритми національного ландшафту, оскільки “пантеїстичний мотив зробив для українського народу всю природу живою, розумною, говорючою й думаючою” (Нечуй-Левицький, 1922: 9).

Асоціативне наповнення концепту було б неможливим без використання атрибутів. Яскраву кольористику, що передає зорові враження, виражають лексеми: *зелений степ, сірий, припорошений весняною пилюкою степ, чорний степ, залитий сонцем, малинова степова імла*. Часто письменники апелюють до синьої палітри барв та її відтінків: *над степом несмілива тиха просинь* (Гр. Тютюнник, “Облога”); (СТЕП. – Н.Б.) *сяє синьо* (Гр. Тютюнник, “Степова казка”); *в синій місячній купелі по степу* (Там само); *порошила трави голубим пилом* (Г. Тютюнник, “Вир”); (СТЕП. – Н.Б.) *огорнутий голубими димками весняних випарів* (Там само). Мабуть, це й послугувало семантичною базою для Григорієвого порів-

няння СТЕП – ГОЛУБЕ МАРЕВО: *степ збігає на південь і стигне там голубим маревом* (Г. Тютюнник, “Вир”).

Висновки. Отже, концепт СТЕП, будучи топонімним маркером Полтавщини, у творчості братів Тютюнників є локативним субфреймом фрейму СЕЛЮ. У мегатексті письменників він володіє національною заземленістю (*деревій, чіпкий спориш, подорожник, біленькі невісточка, будяк, вітер, що лоскоче ковил-траву, колошкає полини, ворон, перепел, кінь, сонце, що аж сурмить понад степом, золота порохівниця місяця, туман, степові могили*), виражає етносакральний зміст. Національна емпатія письменників до просторів рідного краю проявляється у смислових, семан-

тичних контекстах, асоціативному наповненні концепту. Як геоетнічна, етнофілософська домінанта української ментальності, СТЕП у творчості Григорія та Григора актуалізує важливі для нашого народу конотації ЗЕМЛІ, ЖИТТЄДАЙНОСТІ, МОГУТНОСТІ, ВОЛІ, БОРОТЬБИ, СВОБОДИ, ВІЧНОСТІ, БЕЗМЕЖНОСТІ, ІСТОРИЧНОЇ ПАМ’ЯТІ тощо. Крім того, Григир доповнює перелік когнітемою ВІДЧУЖЕННЯ СЕЛЯНСТВА ВІД СВОЇХ КОРЕНІВ. Письменники багатогранно висвітлили символіко-націософський, сакральний вимір базового концепту української ментальності СТЕП, майстерно поєднавши авторські інтенції з узагальненими, традиційними народними смислами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єфименко О. Є. Концепт “step” в українській мові: словникова, текстова і психолінгвістична парадигма: дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2005. 266 с.
2. Лисиченко Л. А., Скорбач Т. В. Мовний образ простору і психологія поета: наукова монографія. Харків: ХДПУ, 2001. 160 с.
3. Радзівська Т. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту : текст–соціум–культура–мовна особистість. Київ : Інформ.-аналіт. агенство, 2010. 491 с.
4. Мізін К. Зіставно-лінгвокультурологічний аспект вивчення англійських, німецьких, українських і російських ustalених порівнянь ландшафтного субкоду культури. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці, 2014. Вип. 720. С. 147–163.
5. Юрченко О. В. Соціомовні та природничо-географічні засоби вираження концептосистеми природних реалій Нижньої Наддніпряни. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2014. № 30. С. 97–106.
6. Василенко В. Наша доля прослалася степами: есе-роздум. *Пам’ять століть*. 1998. № 6. С. 125–138.
7. Словник української мови: в 11 тт. / за ред. І. К. Білодіда; АН УРСР. Інститут мовознавства. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
8. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. (Ескіз української міфології). Київ, 1922. 88 с.
9. Тютюнник Гр. М. Твори: у 2-х кн. Кн. 1: Оповідання / упоряд. А. Шевченко; передм. О. Гончара. Київ: Молодь, 1984. 328 с.
10. Тютюнник Гр. М. Твори: у 2-х кн. Кн. 2: Повісті / упоряд. А. Шевченко; передм. О. Гончара. Київ: Молодь, 1985. 328 с.
11. Тютюнник Г. М. Вир. Київ : Рад. школа, 1990. 512 с.

REFERENCES

1. Yefymenko O. (2005) Kontsept “step” v ukrainskii movi: slovnykova, tekstova i psykholinhvistychna paradyhma: dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 / KhNPU im. H. S. Skovorody. [The concept of «step» in the Ukrainian language: dictionary, text and psycholinguistic paradigm : thesis ... candid. in philology: spes. 10.02.01 / H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University]. Kharkiv. 266 s. [in Ukrainian]
2. Lysychenko L., Skorbach T. (2001) Movnyi obraz prostoru i psykhohihiia poeta : naukova monohrafiia. [The linguistic image of space and the poet’s psychology: scientific monograph]. Kharkiv : KNP. 160 s. [in Ukrainian]
3. Radziivska T. (2010) Narysy z kontseptualnoho analizu ta lnhvistyky tekstu: tekst–sotsium–kultura–movna osobystist. [Essays on the conceptual analysis and linguistics of the text: text-society-culture-linguistic personality]. Kyiv : Inform.-analit. Ahenstvo – Kyiv: Information and analytical agency. 491 s. [in Ukrainian]
4. Mizin K. (2014) Zistavno-linhvokulturolohichnyi aspekt vyvchennia anhlislykykh, nimetskykh, ukrainskykh i rosiislykykh ustalenykh porivnian landshaftnoho subkodu kultury. [The comparative-linguistic-cultural aspect of the study of English, German, Ukrainian and Russian established comparisons of the landscape subcode of culture] *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu – Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, vyp. 720. 147–163. [in Ukrainian]
5. Yurchenko O. (2014) Sotsiomovni ta pryrodnycho-heohrafichni zasoby vyrazhennia kontseptosystemy pryrodnykh realii Nyzhnoi Naddnrianshchyny. [Sociolinguistic and natural-geographic means of expressing the conceptual system of natural realities of the Lower Dnipro region] *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh – Humanitarian education in technical higher educational institutions*, 30. 97–106. [in Ukrainian]
6. Vasylenko V. (1998) Nasha dolia proslalasia stepamy: ese-rozdum. [Our fate passed through the steppes: an essay-reflection] *Pamiat stolit – Memory of centuries*, 6. 125–138. [in Ukrainian]
7. Slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980): v 11 tt / za red. I. K. Bilodida; AN URSR. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes / edit. I. K. Bilodid; Academy of Sciences of the USSR]. Instytut movoznavstva. Kyiv: Naukova dumka – Institute of Linguistics. Kyiv: Scientific opinion [in Ukrainian]
8. Nechui-Levytskyi I. (1922) Svithliad ukrainskoho narodu. (Eskiz ukrainskoi mifolohii). [Worldview of the Ukrainian people. (Sketch of Ukrainian mythology)] Kyiv. 88 s. [in Ukrainian]
9. Tiutiunyk Hr. M. (1984) Tvory: u 2 knykh. Knyga 1 : opovidannia / uporiad. A. Shevchenko; peredm. O. Honchara. [Works: in two books. Book 1: stories / comp. by A. Shevchenko; forew.by O. Honchar]. Kyiv: Molod. 328 s. [in Ukrainian].
10. Tiutiunyk Hr. M. (1985) Tvory: u 2 knykh. Knyga 2: povisti / uporiad. A. Shevchenko; peredm. O. Honchara. [Works: in two books. Book 2: novels // comp. by A. Shevchenko; forew.by O. Honchar]. Kyiv: Molod. 328 s. [in Ukrainian]
11. Tiutiunyk H. M. (1990) Vyr. [Whirlpool]. Kyiv: Rad. Shkola. 512 s. [in Ukrainian]